गृहअर्थशास्त्र विषयातील नवनिर्मितीची आवश्यकता आणि व्याप्ती

izk- d- ljkt ;k- y[kfno]
bfnjk egkfo|ky;] dGc]
ftYgk% ;orekG

सारांश :— आज गृहीणीचे क्षेत्र 'चुल आणि मूल' यापुरतेच मर्यादित न राहता विस्तारित झाले आहे. कमीत कमी कौटूंबिक संसाधनांचा उपयोग करून जास्तीत जास्त समाधान मिळविणे आवश्यक असते. सामाजिक परिवर्तनात संयुक्त कुटूंब पध्दती जावून विभक्त कुटूंब पध्दतीचा बहुतेक्यांनी स्वीकार केलेला आहे. नविन बदल, बदलत्या जीवन प्रवाहाचे आव्हाने पेलण्याचे सामर्थ्य, क्षमता गृहअर्थशास्त्र हा विषय निश्चितपणे करीत आहे. हा जीवनाशी मेळ घालणारा विषय आहे. त्यात जीवन आणि प्राप्त परिस्थितीतील आव्हाने यांचा समन्य साधणारे शिक्षण आहे.

बीजशब्द :— गृहअर्थशास्त्र, क्षेत्र, गृहिणी, गृहजीवन. कुटुंब

प्रस्तावना :— ऐतिहासिक दृष्ट्या गृहशिक्षणाचा प्रारंभ हा कुटूंबसंस्थेइतकाच जुना आहे. सर्वच प्राचीन समाजात स्त्रियांचे शिक्षण हे गृहक्षेत्रापुरतेच मर्यादित होते. आईकडून मुलीला परंपरागत पध्दतीने गृहकृत्याचे आणि तत्संबंधित इतर जबाबदारीचे शिक्षण मिळत असे. मुलींना विणकामासारख्या हस्तकलांचे शिक्षण दिले जाई. पश्चिमी समाजात १७९३ मध्ये काऊंट या शास्त्रज्ञाने कम्फर्ट स्वयंपाकघराची शास्त्रशुध्द रचना कशी असावी याचा नमुना मॅसॅच्युसेटस् येथील जागतिक प्रदर्शनाज ठेवला. १७९८ मध्ये बोस्टन येथील शाळामधून वस्त्रप्रावरणे शिवणे आणि त्यांची निगा राखणे ही कौशल्ये शिकविण्यास सुरूवात झाली. १८७२ मध्ये शिवणकला या विषयाला औद्योगिक विकासाबरोबर मान्यता देण्यात आली. एम्मा विर्लाड यांनी १८२१ मध्ये सुरू केलेल्या ट्रॉस सेमिनरी मध्ये स्त्रियांना कौटूंबिक कामे करण्याचा शास्त्रीय दृष्टीकोन प्राप्त झाला. १८४० मध्ये कॅथरिन बीचर यांनी Domestic Economics *त्याचबरोबर* Domestic Recipe *हे पुस्तक लिहिले. लेक प्लेसिड क्रुल यांनी गृहअर्थशास्त्राची मर्यादा ठरविली तर करोलिन हंट यांनी या विषयाची मूलतत्वे विशद केली. मिलवर्डडयुई या अमेरिकन दाम्पत्याने गृहअर्थशास्त्र हे नांव सुचविले, त्यानंतर १ जानेवारी १९०९ मध्ये 'अमेरिकन होम इकॉनॉमिक्स एज्यूकेशन असोसिएशन स्थापना करण्यात आली.*

भारतात सर्वप्रथम १९३२ मध्ये लेडी इर्विन कॉलेज, मद्रास (चेन्नई) येथे उच्च शिक्षणात गृहविज्ञानाचे शिक्षण दिल्या गेले. १९५० मध्ये महाराज सयाजीराव विद्यापीठ, बडोदा येथे गृहविज्ञान ही शाखा चालविण्यात आली. नागपुर विद्यापीठात सुरूवातीला कला शाखेत गृहविज्ञान व काही वर्षानी कला शाखेत गृहविज्ञानाचे गृहअर्थशास्त्र असे नाव करण्यात आले. विद्यार्थ्यांचा मोठ्या प्रमाणात मिळालेला प्रतिसाद यामुळे नागपूर आणि अमरावती दोन्ही विद्यापीठात उच्च शिक्षणात पदत्युत्तर स्तरावर गृहअर्थशास्त्र शिक्षणाची सोय करण्यात आली.

गृहअर्थशास्त्राची गरज :—गृहअर्थशास्त्र हे गृहजीवना करिता शिक्षण देणारे शास्त्र आहे. ते मानवाच्या गृहजीवनाचा अभ्यास करते. कुटूंबात अनेक सदस्य असतात. त्यांच्या गरजादेखील विविध असतात. या गरजांची पूर्ती चांगल्या प्रकारे कशी करता येईल यासंबंधीचे शिक्षण गृहअर्थशास्त्रातून मिळते. कुटूंबातील घटकांच्या गृहजीवनाशी संबंधित असलेल्या सर्व आवश्यक विषयांचे उदा. गृहव्यवस्थापन, बालसंगोपन, आहारशास्त्र, आरोग्यशास्त्र, वस्त्रशास्त्र, गृहरचना, व्यक्तिमत्व विकास आणि कौटूंबिक संबंध ईत्यादी ज्ञानाने परिपूर्ण असा विषय आहे. व्यक्तिची जडणघडण कुटूंबातच होते. या दृष्टीने गृहजिवनाचे शिक्षण जीवनाशी संलग्नित आहे. समाज जिवनाला आवश्यक असलेल्या निष्ठा, सांस्कृतिक मूल्ये, सहिष्णूता, प्रेमाची शिकवण, त्याग या विषयाच्या शिक्षणाचे बीजारोपण हे कुटूंबातून होते आणि या बीजाला रूजविण्यासाठी खोली निर्माण करून देणारेही कुटूंबच असते,जीवनाच्या प्रत्येक पैलुचे शिक्षण गृहअर्थशास्त्र प्रदान करते. जीवनात येणाऱ्या समस्या सोडविण्याच्या दृष्टीने मार्गदर्शन मिळणे हा या विषयाच्या प्रमुख उद्देश आहे. या विषयाचे महत्व विशद करणारे क्षेत्रही अमर्याद आहे.

गृहअर्थशास्त्र विषयातील नवनिर्मितीची व्याप्ती

१) गृहनिर्माण म्हणजे सिमेंट विटांनी बांधलेले घर अपेक्षित नाही तर स्वस्थ जीवन जागू शकतील अशा व्यक्तिमत्वाची माणसे घडविणे होय. परस्परांच्या सहकार्यातून चांगल्या गुणांची जोपासना होईल अशा कुटूंबातील व्यक्तिच्या व्यक्तिमत्वाची जडणघडण करणे होय. जीवनाच्या समृध्दतेकरिता चांगले गृहसंचलन करता येणे हे गृहअर्थशास्त्राचे

क्षेत्र आहे.

२) पाश्चिमात्य संस्कृतीचे अनुकरण केल्यामुळे एकत्र कुटूंब पध्दती नष्ट होऊन विभक्त कुटूंब पध्दती अस्तित्वात आली. गृहिणी उच्चशिक्षित झाल्यामुळे मुलांच्या भविष्याचे नियोजन सक्षमपणे करू शकतात. मुलांच्या मानसिक, बौदीक व शारिरीक विकासात येणाऱ्या अडचणीवर मात करू शकतात. या सर्व गोष्टी त्यांना गृहअर्थशास्त्रातून शिकायला मिळते.

३) वाढती महागाई, बेरोजगारीचे प्रत्येक क्षेत्रात वाढते प्रमाण, सतत वाढणाऱ्या गरजा, जीवनस्तर उंचावण्याची इच्छा, शिक्षणाच्या भरमसाठ प्रवेश फी, या सर्व बाबींच्या मेळ घालणे एकट्याच्या भरोश्यावर अशक्य आहे. आणि प्रत्येकाला रोजगारसंधी उपलब्ध होईलच असे नाही त्यामुळे गृहिणी घरबसल्या स्वयंरोजगार करू शकतात.

वस्त्रोद्योग उद्योगात नवनवीन तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून, वेगवेगळ्या फॅशनचे कपडे शिवणे, पारंपारिक पोषाख शिवून त्यावर प्रांतीय भरतकाम करून विकणे, रूखवंत करून विकणे इत्यादी बडोदा, अहमदाबाद येथे प्रांतीय भरतकलेच्या वस्त्र प्रावरणांची मोठी बाजारपेठ आहे.

आर्थिक क्षेत्राचे अवलोकन केल्यास स्त्रियांनी सुरू केलेल्या उद्योग आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठ काबीज करते. उदा. लिज्जत पापड संस्था.

अन्न उद्योगात नवनविन खाद्यपदार्थ करून विकणे, दीर्घकाळ टिकणारे पदार्थ करून विकणे, डबाबंद पदार्थ तयार करणे, रोगानुसार आहार पुरविणे, बाळंतविडा असे कितीतरी उत्पादने गृहिणी या विषयाच्या सहाय्याने करू शकतात, व आपले जीवनमान उंचावू शकतात.

गृहअंतर्गत रचना आणि गृहसजावअ, पुष्परचना तयार करून विकणे हा पण स्वयंरोजगार करू शकतात, बालवाडी चालविणे, बाल सल्लागार केंद्र चालू शकतात.

४) घर आणि नोकरी असे दुहेरी क्षेत्र स्त्रीच्या वाट्याला आहे आहे. गृहकार्य ही एक समस्या बनली आहे. ती समस्या निवारण्यासाठी श्रमबचतीच्या नवनवीन साधनांचा उपयोग करून घेणे, कार्यसरलीकरणाचा उपयोग करणे तिला आवश्यक झाले आहे. गृहकृत्याविषयी वैज्ञानिक दृष्टीकोन स्विकारणे आणि घर समृध्द करणे हे याा विषयाचे क्षेत्र आहे.

५) स्त्रिया कितीही शिकल्या, नोकरी करणाऱ्या झाल्या तरीही घरामध्ये स्त्रियांना गृहव्यवस्थापकाची भुमिका करावी लागते. गृहिणीचा व्यवसाय हा विविधांगी आहे. तिच्या घराकरिता तिला आहारशास्त्रज्ञ, स्वयंपाकी, मोलकरीण, मालकीण, शिक्षणशास्त्रज्ञ, मानसशास्त्रज्ञ, परिचारिका, धोबी, अर्थशास्त्रज्ञ, माता आणि पत्नीची भुमिका वाठवाव्या लागतात. ही जबाबदारी पार पाडण्याकरिता आवश्यक शिक्षण हे या विषयाचे क्षेत्र आहे.

गृहजीवनाशी संबंधित आहे असे सर्व ज्ञान हे गृहअर्थशास्त्राचे क्षेत्र आहे. म्हणूनच गृहअर्थशास्त्र विषयाचे क्षेत्र जीवनव्यापी आहे असे म्हणता येईल.

संदर्भग्रंथ :—

त्रिवेणी फरकाडे, सुलभा गोंगे ''कौटूंबिक संसाधनांचे व्यवस्थापन आणि गृहसजावट'' पिंपळापुरे अॅड कं. पबिलशर्स नागपूर २००५ पृष्ठ क.१३.

त्रिवेणी फरकाडे, सुलभा गोंगे ''कौटूंबिक संसाधनांचे व्यवस्थापन आणि आंतरसजावअ'' पिंपळापुरे अॅड कं. पबिलशर्स नागपूर जुलै २०१७ पृष्ठ क.२२.